

Pasaulio sapnas

Mistinės kosmogonijos užuominos lietuvių tautosakoje

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Darbo objektas – žmogaus gyvenimo, pasaulio kaip sapno vaizdinys pradedant literatūriniais sugretinimais ir baigiant metafizine būties samprata. Tikslas – parodyti, kad šis plačiai pasaulyje žinomas vaizdinys nėra svetimas ir Lietuvoje, ir ne tik pastarųjų laikų autorinėje literatūroje, bet ir tautosakoje, būtent kosmogoninėse sakmėse, kur jis gali būti paveldėtas iš žilos senovės ir sietis su atitinkamomis metafizinėmis pažiūromis. Straipsnio pabaigoje dar trumpai aptariamas pasaulio sukūrimo iš miglos motyvas, kuris taip pat tikėtina gali sietis su „pasaulio sapno“ samprata, kaip figūratyvinė jos atmaina, atsižvelgiant į daugelio kalbininkų palaikomą žodžių *migla* ir *migti*, *miegas* bendrą kilmę.

RAKTAŽODŽIAI: „pasaulio sapnas“; kosmogonija, migla, lietuvių mitologija.

GYVENIMAS, PASAULIS – SAPNAS

Žmogaus gyvenimas pasaulyje būdingai prilyginamas sapnui, pradedant paprasčiausiais poetiniais bei didaktiniais sugretinimais ir baigiant giliausiais mistiniais mokymais.

Toks požiūris į šį pasaulį ir gyvenimą jame žinomas visuotinai nuo pačių seniausių laikų. Štai senovės Babilono epo herojus Gilgamešas apie savo gyvenimą sako: „Matyt, pramiegojau visus tuos metus aš!“ (SRP 143). Senovės Egipte vyriausio žynio Neferhotepo kape aptiktas įrašas, kuriame jo arfininko vardu, be kita ko, sakoma: „Tasai laikas, kurį mes praleidžiame žemėje, – tai sapnas“ (Матъе 1996: 225). Platonas („Valstybė“ 534.c–d) apie nemąstantį, nesugebantį mąstyti žmogų sako: „Toks žmogus leidžia dabartinį savo gyvenimą snausdamas ir sapnuodamas ir, nespėjęs pabusti šiame pasaulyje, atsidurs Hade ir ten visiškai užmigs“ (Platonas 1981: 267–268). Juolab požiūriu į gyvenimą, pasaulį kaip sapną antikoje garsėjo Anaksarchas (Hadot 2005: 115–116). Blogam sapnui gyvenimas šiame pasaulyje būdingai prilyginamas gnostikų, ir netgi pasitelkiant biblinį mitą: pasaulis suprantamas kaip pirmažmogio Adomo sapnas, prasidėjęs

jam rojuje užmigus (Jonas 2001: 68–70 ir toliau, 84–85, 92)¹. Sapnui gyvenimas prilyginamas ir islame, bent jau senovės persų tradiciją iš dalies perėmusių šiitų ir ypač sufijų; pavyzdžiui, Alarafo (*Al-A'rāf*) žodžiais: „Tad argi nematote, jog Pranašas jutiminio suvokimo objektą prilygino sapnui, o šį sapną – vaizduotei? ‘Žmonės miega, – sakė jis, – ir tik mirdami jie nubunda’“ (Corbin 1990: 152, daugiau žr. 148–149, 153; Удам 1981: 40). Šiuolaikinis indėnų majų rašytojas Chorche Kokomas štai kaip šiuo atžvilgiu apibūdina savo tėvynainių tradicines pažiūras: „Visa kas visatoje yra sapnas <...>. Žmogus, gimdamas žemėje, patenka į miegančiųjų būtybių sritį. Galima tarti, kad žmogus gyvena sapne“ (Кокком 2002: 17). Požiūris į gyvenimą pasaulyje kaip sapną žinomas iš Meksikos actekų bei toltekų, Kalahario bušmenų, kinų ir kt. (Кэмпбелл 2002: 11, 209, 633; Leon-Portilla 2000: 56). Iš pastarųjų pirmiausia, žinoma, ateina į galvą Džuang Dzi vadinamasis Didžiojo Prabudimo fragmentas:

Tas, kuris naktį sapnuoja vyno puotą, rytą pabudęs ją aprauda; sapne raudojusysis rytą galbūt išvyks medžioklėn. Sapnuodami tokie nežino, kad sapnuoja; sapnuodami jie gali net spėlioti, ką jų sapnai reiškia. Tik pabudę jie sužino, kad tai tebuvo sapnas. Tačiau yra dar ir Didysis Prabudimas, kai prabudus sužinoma apie Didįjį Sapną. Tik kvailiai tegali manyti, jog jie budrūs ir tartis žiną, kas valdovas, o kas tarnas. Kaip kvaila! Ir Konfucijus, ir tu – abu esate sapnas. Ir tai, kad aš sakau, jog esate sapnas, – irgi sapnas (Sondaitė 2000: 108; plg. Eliade 1977: 604–605, nr. 298).

Šiuolaikinio daoisto Deng Ming-Dao žodžiais, „visas gyvenimas yra sapnas“; arba „gyvenimas yra paprasčiausia iliuzija, kai vienas sapnas keičia kitą“; nes ir „sapne viskas atrodo tikra. Kai būdraujame, taip pat viskas atrodo tikra. Šitoks keistas sugretinimas yra vienas tų, apie kuriuos Dao sekėjai nuolatos mąsto. Jie klausia: jei gyvenimas tėra tik paprasčiausias persikėlimas iš vieno sapno į kitą, tai kas iš tikrųjų yra tikra?“; savo ruožtu „meditacija – tai atsibudimas“ (Ming-Dao 2000: 2, 137, 152, 317).

Bene nuodugniausiai teoriškai požiūris į pasaulį kaip į sapną išrutuliotas Indijoje, ypač hindų vedantoje. Žymaus komentatoriaus Gaudapados žodžiais: „Kaip sapną ar iliuziją, kaip dievišką gndharvų miestą visatą regi vedantos žinovai“ (Beinorius 2002: 418, plg. 412–413, 434–435 ir toliau). Panašiai pasak kito vedantos klasiko Šankaros: „Visa sudėtinga regimoji būtis laikoma tikra tik tol, kol dar negimė žinojimas Brahmaną esant visa ko Patį, kaip kad sapno pavidalai laikomi tikri, kol nenubudo sapnuotojas“; taigi: „Šis atvejis prilygsta sapnuojančiam

.....
 1 Tiesioginis pavyzdys galėtų būti gnostinė „Tiesos Evangelija“; žr. Pagels 1989: 125–127; NH 45; apie pirminę nuodėmę kaip Adomo prarastą sąmoningumą, miegą ir šitaip atsiradusį šį „sapno“ pasaulį dar žr. Виденгрэн 2001: 94, 97; Элиаде 1998: 306, 313, 396; Кэмпбелл 1997: 194–195.

žmogui, kuris sapne regi daugybę dalykų ir ligi pat nubudimo yra įsitikinęs, kad jo mintys remiasi tikru suvokimu, nė neįtardamas, kad jo suvokimas tėra vien regimybė“ (Eliade 1977: 616, nr. 301). Vedantos kompendiume „Advaita bodha dypika“ (97–98) sakoma: „Pačiame sapne patirti regėjimai atrodo neabejotini ir tikri, tuo metu visai neatrodo, kad jie būtų netikri. Panašiai patiriant ovyje šis pasaulis irgi atrodo neabejotinas ir tikras. Tačiau nubudus tavyje tikrajai prigimčiai, jis irgi pasirodys buvęs netikras“ (ADP 17, žr. 15, 68, 70, 100 ir kt.). Nesenų laikų žymus vedantos atstovas, atsiskyrėlis Ramanas Maharšis atitinkamai moko: „Visai taip pat realus yra jūsų sapnų pasaulis, kol snaudžiate. Tebetrunkant sapnui, visa, ką matote, jaučiate ir išgyvenate jame, yra tikra“; „kitai tariant, pats sapnas kaip sapnas neleidžia suabejoti savo tikrumu. Visai taip pat jūs neabejojate savo patyrimo ovyje pasauliu, nes kaipgi sąmonė, pati ši pasaulį sukūrusi, gali laikyti jį netikru? Būtent šiuo atžvilgiu patyrimo ovyje pasaulį galima prilyginti sapno pasauliui, nes abu tėra sąmonės kūriniai, ir kol sąmonė tebėra panirusi į kurią nors iš šių būsenų, ji nepajėgi atsisakyti nei sapnų pasaulio tikrumo sapnuodama, nei pasaulio ovyje tikrumo būdraudama“; taigi „į pasaulį reikia žiūrėti kaip į sapną“ (Махарши 1991: 91–92, 131, dar žr. 132).

Panašiai pasak mahajanos budizmo klasiko Vasubandhaus: „Gyvenimo veikla primena sapno potyrius“; ir „nepabudęs žmogus nesuvokia percepcijos objekto sapne nerealumo“ (Beinorius 2002: 399, 400, žr. 188). Kanoninis tekstas „Lankavatara sūtra“ aiškina: „Daugio pasaulis randasi iš sąmoninių polinkių ir vaizdijimo samplaikos. Nors šitai kyla iš sąmonės, žmonės tai laiko išoriniu dalyku, o aš vadinu tai sąmonės atspindžiu. Išorės nėra iš tiesų, visa regimybė – vien sąmonės kūrinys“ (ten pat: 125, plg. 146–147). Labai grakščiai, išraiškingai ir su toli siekiančiais praktiniais pamokymais apie tai kalba tantrinio budizmo (vadžrajanos) atstovai tibetiečiai, pavyzdžiui, Tarthangas Tulku (1981: 85–89, dar žr. Tarthang 1977: 196–198) ir Čiogjamas Trungpa (*Chögyam Trungpa*); pastarojo žodžiais, trumpai drūtai, „pasaulis randasi mūsų mentoje, jis yra mūsų mentos sukurtas“ (Trungpa 1981: 45)². Taip pat Sogjalas Rinpočė (*Sogyal Rinpoche*) savo įkvėpto-

.....
 2 Autoriaus kalbėta angliškai. Ang. *mind* būtų galima versti „sąmonė“; tačiau pravartu susigrąžinti į savo kalbą žodį *menta*, kuris, „Lietuvių kalbos žodyno“ apibrėžimu, reiškia ‘dvasia, sąmonė, protas’ (LKŽ VIII 17; kirtis nenurodytas) ir kuo puikiausiai atitinka angliškąjį. Žodį prikelti vartojimui stengėsi Simonas Daukantas, pavyzdžiui, nusakydamas „Būdo“ pirmosios dalies turinį: *Krašto vieta, jos privalumai, oras; tautos m e n t a, daba, būdas ir įpročiai...*; ir toliau: *kunigai turėjo tikybę už pragumą, kuriuo svietaq gorino, gandino dėl sugurinimo ir sukrutinimo žmogaus m e n t o s ir dėl būtinio sau paklusnumo. Lygia dalia tuo pačiu įrankiu guodė, laimino, džiugino ir linksmino dėl ištempimo tos pačios m e n t o s* (DKR I 410, 529; citatose visur išretinta mano – D. R.). Žodis yra vienos šaknies su lie. *mintis*, toliau lo. *mens* (gen. *mentis*) ‘protas, siela’ bei daugelio kitų ide. kalbų atitinkamais žodžiais, tarp jų ir ang. *mind* (žr. FrLEW 436, 455–456; Klein 2003: 466 ir kt.). Pastarąjį versti „protu“ dažnu atveju pernelyg netikslu, tiesiog nesusipratimas.

je knygoje „Tibetiečių gyvenimo ir mirties knyga“³, pavyzdžiui, persakydamas žymaus vienuolio, Dalai Lamos mokytojo Dilgo Kjencė Rinpocės priešmirtinius žodžius: „Man jau septyniasdešimt aštuoneri, ir savo gyvenime mačiau daug. Tiek daug mirė ir jaunuolių, ir mano amžiaus žmonių, ir visiškų senolių. Tokia daugybė iškilusiųjų nusmuko ir nustumusiųjų iškilo. Šitiek daug šalių pasikeitė. Visame pasaulyje vyko aibė tragedijų, neramumų, siautėjo daugybė karų, marų ir baisių sugriovimų. Tačiau visos šios permainos – ne tikresnės už sapną“; išties, priduria Sogjalas Rinpocė: „Argi visa, ką anksčiau darėme, dabar neatrodo kaip sapnas: draugai, su kuriais kartu užaugome, mėgstamos vaikystės vietos, pažiūros ir nuomonės, kurių kadaise tvirtai laikėmės, o dabar jau esame išsižadėję? Dabar, šią akimirką, šios knygos skaitymas jums atrodo visiškai realus. Tačiau net šis puslapis netrukus tebus prisiminimas“; tad „iš tiesų mūsų protas [labiau tiktų – menta] yra tuščias, nepastovus ir kintantis lyg sapnas“, užtat ir Buda „Samadhiradža sūtroje“ moko: „Žinokite – visi daiktai panašūs į miražą, pilį debesų, sapną ir vaiduoklį“; Sogjalo Rinpocės patikinimu, „šio tikrovės panašumo į sapną kontempliacija jokių būdu nepavers mūsų bejausmiai, neatims vilties, nepripildys pagiežos. Priešingai – ji gali atskleisti mumyse šiltą humoro jausmą ir pažadinti švelnią atjautą“, užtat ir kitas mokytojas, Čagdud Tulku Rinpocė (*Chagdud Tulku Rinpoche*), pataria: „Visada atpažinkite sapną primenančias gyvenimo savybes ir silpninkite prierašumą bei antipatiją. Būkite geri visoms būtybėms. Kad ir ką kiti jums darytų, mylėkite juos ir atjauskite. Kai į viską žvelgiate lyg į sapną, pasidaro nelabai svarbu, kaip kiti su jumis elgiasi. Svarbiausia – sapnuojant puoselėti gerus ketinimus. Toks yra tikrasis dvasingumas“; savo ruožtu pats Budos vardas, kaip bendrinė sąvoka, „įvardija kiekvieną visiškai prabudusį iš nežinojimo miego“; o esminis būdas tam pasiekti yra meditacija, nes kaip tik „meditacija pažadina jumyse supratimą, kokia iliuzinė ir panaši į sapną yra visų daiktų bei reiškinių prigimtis“ (Sogjalas 2011: 39, 41, 53, 54, 63, 94).

Šiuolaikinėje Vakarų kultūroje, nekalbant apie gausybę literatūros pavyzdžių, štai Carlos Gustavas Jungas apie žemiškąjį gyvenimą yra pasakęs: „Panašiai ir sapnas mums atrodo esąs tikrovė tol, kol nepabundame iš miego“ (Jung 2010: 443, žr. ištaisai 442–443, plg. Jung 1981: 431). Labai iškalbingai šią sampratą yra išaiškinęs ir C. G. Jungo sekėjas, archetipinės psichologijos pradininkas Jamesas Hillmanas: „Iš tikrųjų mes esame padaryti iš tos pačios medžiagos kaip sapnai. Kadangi tiesiogiai mes tepatiriame vaizdinius ir iš šių vaizdinių kuriame savo pasaulius, vadindami juos tikrove, tai iš tikrųjų gyvename pasaulyje, kuris nėra nei vidinis, nei išorinis“; išties „paradoksalu, tačiau tuo pat metu ir šie vaizdiniai yra

3 Originales *The Tibetan Book of Living and Dying*, ir kadangi tai akivaizdi aliuzija į vadinamąją „Tibeto mirusiųjų knygą“, ang. *The Tibetan Book of the Dead*, tai ir Sogjalo Rinpocės knygos pavadinimą gal tiksliau būtų versti atitinkamai „Tibeto gyvųjų ir mirštančiųjų knyga“.

mumyse, ir mes gyvename tarp jų. Psichinis pasaulis empiriškai patiriamas kaip esąs mūsų viduje, ir vis dėlto jis supa mus savo vaizdiniais. Aš sapnuoju ir sapnus patiriu savo viduje, ir vis dėlto tuo pat metu vaikštinėju po savo sapnus ir pats esu viduje jų“ (Hillman 2000: 64, t. p. žr. Hillman 1992: 23).

Gyvenimas pasaulyje prilyginamas sapnui ir lietuvių. Turėdami omenyje įprastą žmogaus gyvenimo tarpsnių tapatinimą su metų laikais (vaikystė – pavasaris, senatvė – ruduo, o visas brandus gyvenimas – vasara), tokį palyginimą aptinkame jau Kristijono Donelaičio „Metuose“ („Rudenio gėrybės“ 25–27): *Lyg kaip sapnas koks, kurį miegodami matom, / Ogi pabudę jo po tam trumpai paminėjam, / Lygiai taip prašoko mums su vasara džiaugsmas* (Donelaitis 1994: 70). Vilius Kalvaitis savo sudarytame dainų rinkinyje pateikia „laumių giedojimą“ iš Vydūno (R. Mano slapyvardžiu) dramos „Išsiilgimas pasekėjo“: *Sapnas mūsų gyvastis, / Sapnas visas buvis...* (KlvT 354–355, nr. 181). Iš poetų bus gana paminėti Maironį (eilėraštis „Poeta“): *Tiktai pasaulis ir jo žmonės / Išrodė kaip sapnų sapne!* (Maironis 1988: 56), Vytautą Mačernį: *Ir lyg spalvotas sapnas dar vaidenasi pasaulis* (Mačernis 1990: 132), Marcelijų Martinaitį: *Kur praregėjom gyvenimą, kaip neįmanomą sapną, / Įmanomas buvo tik Dievas* (Martinaitis 1995: 12, nr. III).

Pastarajame pavyzdyje paminėtas Dievas, beje, gali būti suprantamas ne tik kaip poetinis minties žaismas, bet ir kaip labai rimta bei esminga nuoroda į tikrąjį „pasaulio sapno“ šaltinį.

PASAULIS – DIEVO SAPNAS

Iš tiesų, jei pasaulis ir gyvenimas jame yra sapnas, tai kyla klausimas: kieno? Kadangi pats žmogus vaikšto po jį ir jaučiasi būdraująs, tai aišku, kad tasai, kuris tuo metu visa tai sapnuoja, turi būti kažkoks kitas, „didesnis Aš“, kuris skirtųsi nuo manęs čia taip pat, kaip mano sapnuojamas „aš“ man miegant skiriasi nuo nubudusio. Šis „Didysis Aš“ hindų vedantoje vadinamas Atmanu ir tapatinamas su aukščiausiaja Dievybe – Brahmanu. Štai „Maitri upanišada“ (6.17) sako: „Išties, pradžioj [visa] tai buvo Brahmanas, vienatinis“, o „kai visa kas išnyksta, būdrauja Jis vienas. Iš tiesų, iš šios erdvės Jis budina šitą [pasaulį], sunertą iš minčių. Per Jį visa tai mąstoma, Jame tai ir išnyksta“ (Upanišados 2006: 153, dar žr. tos pat upanišados 4.2 (PU 810) ir kt.). Žodžiu, pasaulis yra Brahmano sapnas, sunertas iš Jo minčių, o Jam nubudus, įvyksta pasaulio pabaiga. Taigi „pasaulio sapno“ subjektas galiausiai yra aukščiausia dieviškoji Sąmonė, pats Dievas. Jo vardas gali keistis, bet esmė išlieka. Bene ryškiausia mitologinė tokios sampratos išraiška, tiesiog klasikinis jos pavyzdys yra V amžiuje Dašavataros šventyklos bareljefe iškaltas miegantis ir šį pasaulį sapnuojantis dievas Višnus.

Tačiau Indija šiuo atžvilgiu vėlgi nėra išimtis. Antai ir Australijos šiaurės vakarų unambalų genties dievai kūrėjai Valanganda ir Ugund pasaulį sukūrė būtent sapnuodami, kaip savo sapną (Элиаде 1998a: 122). Ypač iškalbingas yra Pietų Amerikos uitotų kosmogoninis mitas, užrašytas Paulo Radino:

Pradžioje nebuvo nieko, vien tik regimybė, nieko iš tikrųjų nebuvo. Tai tebuvo vaidulys, iliuzija, kai mūsų Tėvas ją palietė. Tai, ką jis sugriebė, buvo kažkas paslaptingo. Nieko nebuvo. Sapno galia mūsų Tėvas, Nainema, Tasai-kuris-tėra-regimybė, prispaudė šitą vaidulį sau prie krūtinės ir tuomet paniro į susimąstymą. Nebuvo nė medžio, kuriuo būtų galima šitą vaidulį paremti, ir vien savo kvėpavimu Nainema laikė šitą iliuziją, pririštą prie sapno gijos. Jis pamėgino užčiuopti, kas yra jos dugne, bet neužčiuopė nieko. 'Aš pririšau tai, kas neesti', – tarė jis. Ir ten nebuvo nieko. Tuomet mūsų Tėvas pamėgino vėl ir kruopščiai ištyrė to kažko dugną, bet jo pirštai teužčiuopė tuščią vaidulį. [Jis] pririšo šią tuštumą prie sapno gijos ir ištrėškė ant jos stebuklingų klijų. Šitaip savo sapnu jis laikė ją tarsi neapdorotos medvilnės pūkus. Jis užgriebė šito vaidulio dugną ir ėmė trypti jį, kol galiausiai jau galėjo pailsėti ant žemės, kurią sapnavo (Eliade 1977: 85, nr. 46).

PASAULIO SUKŪRIMAS DIEVUI MIEGANT LIETUVIŲ KOSMOGONINĖSE SAKMĖSE

Tokiame kontekste dėmesio verta atrodo viena žinoma lietuvių kosmogoninė saktė, kurioje pasaulis atsiranda Dievui miegant. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR) esama užrašytų šešių šios saktės variantų, iš kurių trys jau yra skelbti spaudoje, o trys – ne. Pradžioje paranku pateikti bene patį iškalbingiausią, užrašytą 1957 metais Pikčiūnuose (Utenos r.):

Nebuvo nieko, tik vanduo. Tais vandenimis yrėsi mažas laivelis, kuriame sėdėjo Dievas, o velnias yrė. Pagaliau juodu nutarė pasilsėti, tiktai nėra kur. Tada ir sako Dievas velniui: „Nerkis į dugną ir iškelk iš ten saują žemių“. Velnias murkt į gelmę. Po valandos iškilo, atgniaužė kumštį, o ten nieko – vanduo viską buvo išploves iš delno. Murktelėjo kitą kartą – vėl nieko. Murktelėjo trečią kartą. Šį kartą Dievas apžiūrėjo velnio plaštaką, pirštus. Tik po nagais buvo neišplauta truputėlis dumblo. Dievas iškrapštė velnio panages, sulipdė iš tų trupinėlių grumstelį ir, padaręs mažą salelytę, padėjo ją ant vandens. Prie jos prisiryė su laiveliu. Dievas išlipo ant salelės, atsigulė ir užmigo, o velnias miegoti negali. Kaip čia nusikračius tuo Dievu, – vis galvojo jisai. Tada jau vienas liktų viešpačiu pasaulyje. Ir nutarė Dievą prigirdyti. Nutovėjęs jį miegantį, ėmė tempti prie kranto už kojų. Bet krantas vis tolyn ir tolyn slenka. Tada velnias ėmė tempti priešingon pusėn į kitą krantą. Bet ir tasai tolo ir plėtėsi. Taip velnias tąsė miegantį Dievą už kojų po salą ir pagaliau pastebėjo, kad sala jau nebe sala, o be galo be krašto

didelis žemės plotas. Pagaliau nubudo Dievas ir, pamatęs velnio piktus kėsnius, nugramzdino jį pragaran, o žemėn paleido gyventi žmogų VIKAZ 18, nr. 11; plg. Laurinkienė 1990: 45.

Galime pastebėti, beje, gana reikšmingų struktūrinių sutapimų su ką tik minėta Pietų Amerikos uitotų kosmogonija: iš pradžių nebuvo nieko, vien Dievybės regimybė, sapnas, kurio „dugne“ ji iš kelinto karto kažką užčiuopė ir iš to kažko savo sapnavimo galia galiausiai sutvėrė pirmąją tvirtumą, ant kurios jau galėjo „pailsėti“. Savo ruožtu lietuvių sakmėje pradžioje nebuvo nieko, tik „vanduo“ (figūratyvinis *nieko* atitikmuo, *nieko* į-vaizdis), Dievo parankinis iš kelinto karto nuo to „nieko“ dugno atnešė dumblo, iš kurio Dievas sulipdė pirmąją žemę, ant kurios jau galėjo „pasilsėti“. Tik pirmuoju atveju Dievybė viską daro sapnuodama, viskas iš pat pradžių vyksta jos sapne, o antruoju – Dievo sapnas perkeltas į tą „pasilsėjimą“; Jam atsigulus ant pirmojo sutvėrto žemės lopinėlio ir užmigus. Bet žemė iš salelės atsiranda Dievui jau užmigus, taigi – Dievui miegant.

Kitas iš spaudoje skelbtų variantų užrašytas (ar tik užrašytojo perpasakotas savais žodžiais?) prieš 1928 metus Ramygalos apylinkėse (Panevėžio r.):

Kartą keliauęs per pasaulį Dievas ir velnias. Visa žemė buvusi vandens apsemta. Dievas pavargęs, paliepus velniui nerti į dugną ir atnešti saują dumblo. Tris kartus velnias nėręs, bet dugno vis nepasiekęs. Tada Dievas iškrapštęs savo panages, ir iš tų žemių pasidariusi sala. Dievas atsigulęs ir užmigęs. Velniui pasinorėję Dievą paskandinti. Jis paėmęs Dievą už kojų ir ėmęs vilkti į vandenį. Bet sala vis didėjusi ir didėjusi, vanduo traukęsis tolyn ir velnias negalėjęs Dievo paskandinti. Taip iš salos pasidariusi visa mūsų žemė. Galop Dievas nubudęs ir nutrėmęs velnią pragaran TŽ V 636, nr. 14; t. p. žr. 14; ElsDS 7, nr. 1; LTs IV 423, nr. 329.

Trečias, labai jau išplėtotas, sakmės variantas tautosakos rinkėjui Jonui Miglinui buvo papasakotas 1901 metais piemenės Bakšiuose (Alytaus r.) ir jo paskui užrašytas iš atminties, primiršus pačią pabaigą:

Labai seniai, kuomet dar pasaulio nebuvo, gyveno tiktai vienas Dievas. Jisai gyveno miglose, o žemai po Jo kojomis buvojo vanduo. Ilgą laiką Jisai gyveno tose miglose, bet galų gale vienam nusibodo; na, ir sumanė sutverti kokį nors gyvą daiktą, su kuriuo Jisai galėtų linksmai dienas praleisti. Taigi sutvėrė angelą, su kuriuo ilgą laiką pragyveno. Pagaliau angelas pradėjo nerimastauti, kad miglose reikia gyventi ir nėra nė ant ko atsistoti. Tada Dievas liepė jam pasinerti vandenin ir iš ten išnešti viršun kelis grūdėlius žemės. Angelas pasinėrė sykį ir ilgai, ilgai landžiojo vandenyje, bet nerado; tuomsyk Dievas liepė ir antrąsyk nertis, bet ir vėlei nerado; Dievas liepė ir trečiąsyk nertis, ir kuo giliausiai. Dabar tik už kiek laiko angelas išnešė po nauju kelias smilteles, ir Dievas iš jų sutvėrė sklypą žemės ir paleido jį ant vandens plūkoti, o pats su angelu atsistojė ant jo. Bet angelui nusibodo ilgai ant žemės stovėti ir prašo savo Viešpaties,

kad žemę padidintų, kur galima būtų atsisėsti, o net ir atsigulti. Išklausė Dievas savo tvarinio meldimo ir žemės sklypą padidino. Dabar jau mėgins Dievas su angelu pirmąsyk atsigulti ir p a m i e g o t i. Bet angelas kol kas neužmigo: jįsai manė Dievą nustumti nuo tos žemės. Kada nudavė [atrodė] jam, kad jau šis užmigo, – nors Dievas visai nemiegojo, – pradėjo jįsai savo Dievą traukyti ir stumdyti už kojų nuo [žemės] krašto vandenin. Bet buvo veltui, nes stumiant ir traukiant Dievą vandenin, žemė tame šone didinosi, į kur stūmė ar traukė. Ant galo Dievas p a b u d o ir užklausė jo, ką jis daręs, kad nemiegąs. Angelas, žinomas daiktas, teisinosi, bet Dievas sugavo meluojant ir pasakė, ką jis daręs... BIR III 277, nr. 11.

Variantas išsiskiria tuo, kad priduriama, esą „Dievas visai nemiegojo“, suprask, tik apsimetė miegąs, nors prieš tai sakoma jį atsigulus „pamiegoti“; o paskui priduriama, jog Dievas galiausiai „pabudo“, taigi pripažįstama jį vis dėlto miegojus.

Tiesa, vienas iš rankraštinųjų sakmės variantų, girdėtas 1936 metais Iglirkėlių apylinkėse (Marijampolės r.), vėlgi sako Dievą tik apsimetus miegantį:

Dievas, betverdamas pasaulį, atsigulė pailsėti. Jis a p s i m e t ė m i e g a s. Atėjo velnias, pamatė, kad Dievas miega, norėjo jį įmesti į vandenį, kad Jis prigirtų. Netoli nuo Dievo buvo jūra. Velnias, paėmęs Dievą, bėga prie jūros. Jūra vis tolyn ir tolyn. Velnias pamatė, kad kitame krašte ir [gi] vanduo. Tai jis su Dievu į kitą kraštą bėgo, bet ir ten vanduo vis tolyn ir tolyn bėgo. Mato velnias, kad nieko nepadarys, vėl atnešė Dievą į tą pačią vietą, kur gulėjo, ir paguldė LTR 2430(322).

Gali kilti klausimas, kaip buvo pradžioje: ar Dievas iš tikrųjų miegojo, ar tik apsimetinėjo? Į šį klausimą galima pamėginti atsakyti dviem atžvilgiais: tekstologiniu ir metafiziniu. Abu sakmės variantai, teigiantys Dievą tik apsimetinėjus miegantį, yra aiškiai nutolę nuo pradinio siužeto branduolio: pastarajame išvis užmirštas nėrimas į dugną (itin archajiška ir plačiai paplitusi mitinės kosmogonijos ypatybė), o pirmasis vietoj velnio mini angelą, taigi yra gerokai paveiktas krikščionybės. Galima įtarti, kad krikščioniškai išauklėtam žmogui apskritai sunku suvokti, jog Dievas gali taip paikai elgtis: užmigti ir leisti velnio tąsomas už kojų; tad jeigu jau taip ir darė, tai tikrai tik apsimetinėdamas ir taip velnią pergudraudamas... Be to, iš šešių variantų apsimetinėjantis miegąs Dievas teigiamas tik dviejuose, ir netgi viename iš jų vis dėlto paskui pripažįstama Dievą nubudus, o kiti keturi labai aiškiai sako jį pirma užmigus, o vėliau nubudus. Štai dar du likusieji.

Užrašytasis Ariogaloje (Raseinių r.) tarp 1936 ir 1938 metų (užrašymas mano grafiškai supaprastintas):

Kart keliavs per pasaul' Dievs ir velnias. Vesa žemė buvo vandens apsemt. Dievs pavargs, paleps velnui nert į dugną ir atnešt saują dumbli. Triskart velns nère, bet lig dugnu nepasinère. Tad Dievs iškrapštė sav panags ir padarė iš tos žemės salq. Dievs atsigul ir užmīg. Velnis

panorėjo Dievs paskandint. Jis paėmė Dievs par koj ir vilk į vanden. Bet sala vis didėjo, vanduo traukės tol' ir velns negalėj Dievs paskandint LTR 2368(121).

Variantas iš Salako (Zarasų r.), girdėtas 1941 metais, panašu, vėlgi tėra perpasakotas: „*Kada tversi žemę?*“ – *klausia velnias Dievo. Šis atsigulė p a m i e g o t i. Velnias nešė jį skandinti, bet Dievas tvėrė žemę, ir tas nerado vandens* (LTR 2430/322/). Vis dėlto šis variantas įdomus tuo, kad jame tiesiai šviesiai sakoma būtent miegantį Dievą tvėrus žemę, kitaip sakant, Dievą tvėrus pasaulį per miegą. Čia ir metafizinė atsakymo į klausimą, ar Dievas tikrai miegojo, ar tik apsimetinėjo, pusė: kalbant apie Dievo miegą, kaip pasaulio sutvėrimo būdą, nėra skirtumo, ar Dievas „iš tikrųjų“ miegojo, ar tik „apsimetinėjo“ – aišku viena, jog Dievas sutvėrė pasaulį *miegojimo būdu*, taip sakant.

Be to, atitinkamas žemės sutvėrimo Dievui miegant motyvas žinomas rusų ir apskritai slavų tradicijoje (Левкиевская 2002: 80; Громов 2002: 42; СД V 139).

Taigi žemė sutveriamą Dievui užmigus, miegant, galime numanyti – būtent sapnuojant. Todėl šiose sakmėse, juolab atsižvelgdami į minėtą daugeliu smulkmenų labai panašų uitotų kosmogoninį mitą, galime įžvelgti tą patį pasaulio kaip Dievo sapno įvaizdį, kurį metafizinės tradicijos padėjo savo mistinės pasaulėžiūros pagrindu.

PASAULIO SUKŪRIMAS IŠ MIGLOS

O jei taip, tai verta atkreipti dėmesį ir į „kosmogoninę miglą“, kaip kad pastarósis iš pateiktųjų sakmės pradžioje: *Jisai gyveno miglose, o žemai po Jo kojomis buvo vanduo. Ilgą laiką Jisai gyveno tose miglose...* Kitąsyk vietoj miglos gali būti rūkas: *Seniai dar labai seniai, kol dar nebuvo nieko – nei žemės, nei dangaus, o tik rūkas ir vanduo, Viešpats Dievas su šv. Mikalojumi susėdo ant tvoros ir išmislijo, kad reikia sutvert žemę* (BIR III 277, nr. 11; t. p. žr. PKT I 66; plg. Laurinkienė 1996: 53, Laurinkienė 2002: 9). Vis dėlto migla būdingesnė. Štai ir S. Daukanto apibūdinimu, iš pradžių, prieš Dievui sutveriant pasaulį, *beje, amžina migla pasaulio vietoje viešpatavusi* (DkR I 491; plg. Dundulienė 1990: 15). Panašiai latvių sakmėje, *kad Dievs bija pasauli radijis, bija mūžīga migla* „kai Dievas pasaulį sukūrė, buvo amžina migla“ (AnLIT 62).

Baltų tradicija šiuo atžvilgiu irgi jokia išimtis. Antai indėnų jūmų kosmogonijoje „štai kaip visa prasidėjo. Tebuvo vien vanduo – nebuvo nei dangaus, nei žemės, visa buvo niekas. Tuomet iš vandenių *migla* pakilo, ji ir pavirto dangumi“ (AIML 77; plg. Eliade 1977: 131, nr. 63). Pasak majų kosmogonijos: „Panaši į miglą, panaši į debesį ir panaši į dulkių debesį buvo žemė prieš ją sukuriant, jos kūniškumo pradžioje“ (Пополь-Вух 2000: 29). Panašiai iš miglos pasaulis radosi

indėnų zunjų kosmogonijoje (Eliade 1977: 94, 131, nr. 52, 63). Senovės airių mitologijoje migla simbolizuoja visuotinę „prieš-būtį“; iš kurios ir iki šiol pasaulyje gali stebuklingai atsirasti įvairūs dalykai (Бондаренко 2003: 204). Senovės Graikijoje apie pirminių elementų tarpusavio santykį Platonas samprotauja štai kaip („Timajas“ 49.b–c): „Bet pradžioje imkimės kad ir to, ką dabar vadiname vandeniu: kai jis sutankėja, mes manome stebį akmenų ir žemės gimimą, o kai išsisklaido ir išretėja, atitinkamai gimsta vėjas bei oras, ir pastarasis užsidegdamas pavirsta ugnimi. Po to prasideda atvirkštinis vyksmas, taigi ugnis, sutankėjusi ir užgesusi, vėl įgyja oro būseną, oras susitelkia ir sutirštėja į debesis bei miglą, iš kurių, šiems toliau tankėjant, liejasi vanduo, idant savo ruožtu duotų pradžia žemei bei akmenims“ (Platonas 1995: 92–93). Ir apskritai, pasak Jeano-Pierre'o Vernant'o, prieš pasaulio sukūrimą tvyrojęs „chaosas primena graikams tirštą rūką“ (Vernant 2000: 12), kitaip sakant, miglą. Panašiai senovės indų „Rigvedos“ kosmogoninio himno X.72.6 žodį *salilā-*, paprastai suvokiamą žymint pirmąsčius vandenį, Wendy Donigeris O'Flaherty į anglų kalbą verčia *a thick cloud of mist* „tirštas miglos debesis“ ir komentare paaiškina, kad „migla dėl savo ambivalentiškumo pasaulio sukūrimo vaidina ypatingą vaidmenį: tai tuo pat metu ir vanduo, ir oras – kažkas tarp materijos ir dvasios“ (Елизаренкова 1999: 167–168).

Iš tikrųjų, miglos įvaizdžiu gali būti figūratyviai pertekiamas pirminis Kūrėjo kosminės sąmonės „sutirštėjimas“; iš kurio toliau kaip tik ir randasi materija. Antai gnostinėje „Tiesos evangelijoje“ (17.9–16) sakoma: „Tėvo nepažinimas sukėlė širdgėlą ir siaubą. Širdgėla tapo tiršta kaip rūkas, tokia, kad pro ją nebebuvo galima nė matyti. Šitai Klaida įsitvirtino ir Tuštyje padirbo savąją Materiją“ (Jonas 2001: 183, 300, 313). Taigi čia „širdgėla“ pirmiausia „sutirštėja“ į rūką, arba miglą, iš kurios galiausiai ir randasi materija. Dar ryškesnis kosmogoninis „sąmonės sutirštėjimas“ indėnų zunjų kosmogonijoje: čia Kūrėjas Avinavilonas pirmiausia „pastojo mintimi savy ir išmąstė ją išorės erdvėn, dėl to susidarė ir pakilo kupli migla, galingi augimo garai“; iš kurių paskui kondensavosi vandenys ir t. t. (Eliade 1977: 131, nr. 63). Taigi migla čia įvaizdija Kūrėjo „išorėn išmąstytą mintį“; kitaip sakant, „mintį, atsidūrusią išorėje“. O tai, savo ruožtu, labai jau primena būtent sapną.

Migla išties daugelyje tradicijų gali būti suprantama psichiškai, dvasiškai ir ki-
tąsyk siejama su mintimis, susimąstymu. Antai rusų dainoje: *Переكاتно красно солнышко / Закатилось за облачко, / Закативши, затуманилось. / Перехожа красна девица, / Перешла она из комнаты, / Перешодуцы, становилася, / Становивши, призадумалась* „Skaisti saulelė riduolėlė / Užsiritu už debesėlio, / Užsiritusi, pasiiglojo. / Skaisti mergelė vaikštuonėlė, / Ji perėjo iš kambario, / Perėjusi, sustojo, / Sustojusi, užsigalvojo“ (РНПО 218, nr. 328). Arba štai Vydūno pavyzdys: *Visos mano mintelės kaip debesėlio miglėlė, vėjui pakilus,*

išsiblaškę (LKŽ VIII 245). O šit kaip tibetietis budistas Sogjalas Rinpočė moko medituoti: „Tiesiog sėdėkite ramiai ir leiskite visoms jūsų mintims bei sąvokoms ištirpti skaidrioje pirmapradžėje jūsų mentos prigimtyje. Tarsi išsisklaidytų debesys ar išgaruotų migla, atskleisdama giedrą dangų ir švytinčią saulę“ (Sogyal 1989: 17). Nes ir pats Buda, abejodamas, ar išvis verta žmones mokyti jį nušvietusios išminties, sako: „Aistros apakins juos, ir jie neišvys, tirščiausios neišmanymo miglos apsupti“ (Eliade 1977: 479). Savo ruožtu C. G. Jungas apie vieną esminių, lemtingų gyvenimo susivokimų pasakoja: „Staiga trumpai akimirkai mane apėmė stiprus jausmas, lyg ką tik būčiau išniręs iš tiršto rūko, o galvoje nušvito suvokimas – dabar esu aš. Už savęs jutau lyg miglos sieną, už kurios manęs dar nebuvo. Tą akimirką aš pasirodžiau *pats sau*. Tiesa, anksčiau aš irgi egzistavau, tačiau būdavo taip, kad viskas man tik rodydavosi. Dabar žinojau: aš esu, aš egzistuoju“ (Jung 2010: 55–56).

Dažniausiai migla, išties, ne šiaip sau prilyginama mintims, bet įvaizdija tokias mintis ar būsenas, kurios apniaukia protą, sąmonę, akis. Antai rusų posakiuose: *У него туман в голове* „Jo galvoje migla“ reikšme „jo mintys neaiškios, painios“; *Туман в глазах, я все вижу в тумане* „Migla akyse, viską matau migloje, pro miglą“ reikšme „blankiai, tamsiai, neaiškiai“; veiksmazodis *туманить* „migloti“ turi reikšmę „apgaudinėti, mulkinti“ (Даль IV 422); *морочить* „mulkinti“ yra vienos šaknies su *морок* „rūkas, ūkas, migla“ (Фасмер II: 657–658) ir t. t. Lietuvių kalboje, pavyzdžiui, *1 ūkas* reiškia ir „migla, rūkas, ūkana; padūmavęs oras, nedidelė migla“, ir „aptemimas (akių)“, o čia dar ir *3 ūkas* „nuotaika, nusi-teikimas, ūpas“: *Jam kaip kada koks ūkas užėina, teip ir padaro* (Svėdasai, Anykščių r.; LKŽ XVII 398–399). Štai kaip, pavyzdžiui, Norbertas Vėlius apibūdina tautosakos pateikėją Anelę Čepukienę: „Tik plačiai lyg vaiko atvertos akys sklindinos kažkokio laukimo, nerimo, ir neapsakomai greitai keičiasi jų išraiška. Čia jos giedros, džiaugsmingos, čia apsitraukia vos permatomu ūku, pranašaujančiu besiantinančią negandą, čia kaip stambūs lietaus lašai iš jų pabyra ašaros“ (ČPOTK 268). Panašiai lie. *blandas* – tai ir „ūkana, apsiniaukimas“, ir „akių neaiškumas, proto aptemimas“ bei tiesiog „apsnūdimas, apsiblausimas“: *Čystai sūbuoji, ar tave blandas ima, kad taip miego nori?* (iš A. Juškos žodyno; LKŽ I 883). Panašaus pobūdžio pavyzdžių iš įvairių kalbų būtų galima pateikti daug⁴.

Mums šiuo atveju svarbu tai, jog migla, išties, gali būti prilyginama tiesiog miegui. Antai senovės babiloniečių epe, kuriame apie užmigusį Gilgamešą sakoma: „Sapnas dvelktelejo į jį tarsi dykumos rūkas“ (SRP 161; plg. Eliade 1977: 331). Taigi sapnas tiesiogiai prilyginamas rūkui, miglai. (O štai biblinis Jobas miglai –

4 Plaćiame indoeuropietiškame kontekste apie būdingą, reguliarią „miglos, debesies“ ir „sąmonės aptemimo“ reikšmių sąsają žiūrėkite, pavyzdžiui, Меркулова 1975: 58–60, taip pat šių eilučių autoriaus: Рazaуcкac 2002: 316–319.

tarsi sapnui – prilygina žmogaus gyvenimą (Job 7.16): „Juk amžinai negyvensiu! Pasitrauk tad nuo manęs, nes mano dienos tik rūkas.“)

Migla ir miegas itin glaudžiai yra susiję lietuvių tradicijoje. Ryškiausiai tai rodo pati kalba. Štai būdvardis *1 miglus* reiškia „kuris greitai užminga, gerai miega“; o *2 miglus* – „miglotas“; daiktavardis *1 miglius* reiškia „labai smulkus lietus, druokena, purkšna“ (taigi „migla“), *2 miglius* – „žioplys, puskvailis, užuomarša“; o *3 miglius* – tiesiog „miegalius“; paminėtini ir posakiai *eiti, važiuoti į miglius* reikšme „eiti gulti, miegoti“; *miglinas kalbina marčiose* „miegas ima“; nors *miglinas* šiaip jau reiškia „miglotas“, ir t. t. (LKŽ VIII 165–167). Juolab gerai žinomas yra posakis *miglą, miglas pūsti į akis* reikšme „meluoti, apgaudinėti“: *Pučia žmogui miglą į akis* (Jurbarkas); *Nepūsk miglos į akis* (Biržai); *Vyruk, miglas į akis puti* (Šilalė) ir t. t.; savo ruožtu *miglapūtys* yra tas, „kas miglą į akis pučia, akių dėmėjas, melagis, apgavikas“ (LKŽ VIII 164). Ir latviai turi patarlę: *Nepūt nu citam miglas acīs* „Nepūsk kitam miglos į akis“ (KkLSP 167, nr. 2971). O štai vienoje lietuvių pasakoje pučiama nebe migla, o būtent miegas: *Ką tik sugulus, ponia ant pono pradėjusi pūst miegą, ir jai pasirodę, jogei jau užmigęs jos vyras* (SIŠLSP 69, nr. 49). Savo ruožtu galima matyti neaiškiai, *kaip per miglą*, pavyzdžiui: *Ans susirgo akivalka, dėl to bemato kaip par miglą* (Grūšlaukis, Kretingos r.); *Vos laikausi ir matau visus kaip per miglas* (V. Krėvė); o kita vertus, galima girdėti neaiškiai, *kaip per miegą*, štai: *Kaip per miegą (neaiškiai) išgirdau vyrų balsus ir moterų rėkavimą* (J. Biliūnas) (VsLKPŽ 162, 163).

Šiaip jau *migla* išties trukdo aiškiai matyti: *Šiandien iš ryto labai buvo didelė migla, kad per tris žingsnius žmogus žmogaus negalėjo matyti* (Laižuva, Mažeikių r.); *Matau kaip per miglas (neaiškiai)* (iš J. Basanavičiaus paskelbtų pasakų) ir pan.; pagaliau žodis *migla* tiesiog turi reikšmę „tai, kas trukdo žiūrėti, matyti“: *Ma tie akiniai miglas daro* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.); *Galva svaigsta, miglos akyse rodosi* (Geistarai, Vilkaviškio r.), ir tai rasi bus pati pirminė šio žodžio reikšmė; paminėtinas dėl to ir ištiktukas *migli*, kuriuo apibūdinamas vaikščiojimas apsiblausus, taigi prastai matant: *Jau toks žiopla: migli, migli kiaurai – visiems katinams uodegas numyniojo* (Tirkšliai, Mažeikių r.), ir veiksmožodžiai *miglinėti, miglinti* „vaikštinėti, gerai nematant“: *Ans miglinėja, t. y. kaip miglo[j] vaikščioja* (iš A. Juškos žodyno); *Nemiglinėk kaip akių nustojęs!* (Ylakiai, Skuodo r.); *Ko čia miglini kaip migla, ar nematai, kad peilis ant pečiaus guli!* (Renavas, Mažeikių r.); savo ruožtu *ap-miglinti* reiškia „apgauti“; būdvardis *migliotas* reiškia ir „miglotas, aptrauktas miglos“ (nors ir šiuo atveju gali būti susijęs su prastu regėjimu: *Mato kaip migliotą dieną (silpnai)* Vainutas, Šilutės r.), ir tiesiog „aptrauktas (apie akį)“: *Migliota akis, nematau* (Pajūris, Šilalės r.); atitinkamai *miglioti* reiškia ir „migloti, kilti miglai, trauktis migla“; ir „blaustis, trauktis lyg migla (apie akis)“: *Seno žmogaus akys miglo[ja]* (Skaudvilė, Tauragės r.); atitinkamai ir *migliuoti*, ir (*apsi*)*migloti* (*Galva*

émé svaigti, akys apsimiglojo V. Montvila), ir t. t. (LKŽ VII 163–167). Kita vertus, *Nuo tų vaistų taip kaip migla nuo akių nukrito* (Joniškis); *Mamai kaip migla nuo akių nuslinko* (Luokė, Telšių r.) (VsLKPŽ 163). Kartu su Johannu Eckhartu „čia galima pateikti ir kitą palyginimą: saulė šviečia be perstojo, tačiau kai tarp mūsų ir saulės atsiranda debesis ar rūkas [t. y. migla], mes nebematome jos spindesio. Lygiai taip pat ir tada, kai pati akis serga, yra pažeista arba uždengta, šviesos ji nebemato“ (Eckhartas 1998: 124).

Tai kaip tik tas semantinis pagrindas, kuriuo remiantis žodis *migla*, kartu su latvių *migla*, slavų **mьgla* „migla“ ir kt., yra kildinamas iš ide. šaknies **meigh-* „mėrkintis, mirksėti, mirgėti, darytis tamsu prieš akis“ ir, vadinasi, etimologiškai tiesiogiai siejamas su tos pat šaknies žodžiais sl. **migati* „mirksėti, mirkčioti, mirgėti“; lie. *miegoti, migti, miegas*, la. *migt, miegs* ir kt.⁵ Nes mirksėjimas irgi trukdo žiūrėti, matyti, o miegas savo ruožtu visai užmerkia akis (Vytauto Mažiulio ši reikšmės raida apibrėžta kaip „mirksėjimas“ > „užsimerkimas“ > „užmigimas“ – MŽPKEŽ III 97), taigi yra savotiškas sulėtintas mirkstelėjimas, sulėtinta aki-mirka, juoba dažnai prarandant laiko nuovoką. Štai kaip nubudusiam Gilgamešui pasirodė jo ilgas kietas miegas: „Įveikė miegas mane akimirką vieną!“ (SRP 162). Gal verta čia paminėti lie. *mirksoti* „būti prisimerkusiam, mieguistam, apsnūdusiam“ ir kartu „būti apsiniaukusiai (apie dieną)“, *mirksynė* „darganota diena“, *markstytis* „mirkčioti“ ir „niauktis, niaukstytis“ (LKŽ VIII 260–261, VII 867); taip pat tokius pietų slavų žodžius, kaip bulgarų *мигла* „akies vokas, blakstienos“, makedonų *мигла* „dažnai mirksinti moteris“ ir pan. (ЭССЯ XIX 28–29)⁶.

Taigi lietuvių kalbos žodžiai *migla* ir *migti, miegoti, miegas* yra tiesiog bendrašakniai, tos pat šaknies žodžiai, ir tai visai paprastai paaiškinama. Tačiau pateiktasis paprastas, kone buitishkas jų tarpusavio ryšio paaiškinimas neneigia ir neturi nustelbti jo mitinės, kosmogoninės reikšmės – būtent, kad „sutvėrimą iš miglos“ galime laikyti figūratyviai užkoduo tu tuo pačiu „sutvėrimu iš sapno“ ar „iš miego“, sutvėrimu Dievui miegant. Juolab kad vanduo, kuriam garuojant migla pasaulyje atsiranda ir į kurį ji pirmiausia sutirštėjo, kondensavosi pasaulio pradžioje, – irgi paplitęs sąmonės, miego, sapnų pasaulio įvaizdis.

5 Žr. Borys 2005: 320; Buck 1949: 66, nr. 1.74; Karaliūnas 1987: 158; KrLEV I 593–594; MhKEWA II 680–681; MhEWA II 375; PkIEW 712; SblKL 50; Меркулова 1975: 59; Черных I 518; ЭССЯ XIX 28. Sekdami Émile’u Benveniste’u, nors ir nepateikdami argumentų, tuo abejojo Ernestas Fraenkelis (FrLEW, 447, 451), Maxas Vasmeris (Фасмер II, 619), nemini tokio ryšio ir Wojciechas Smoczyński (SmSEJL 399).

6 Plačiau apie toli siekiančią makrokosminę „mirksėjimo“ simboliką žr. Razauskas 2002: 277–294, 318–319, 322–323.

IŠVADOS

Taigi *miġla* gali būti suvokiama kaip figūratyvinis *miego* atitikmuo, *miego* į-vaizdis. O jei taip, tai ir lietuvių kosmogoniniame mite Dievą rastume miegantį jau nuo pat pradžių, kaip ir minėtame uitotų, ir abu šiedu kosmogoniniai mitai pasidarytų dar panašesni – tiek panašūs, kad juos kone būtų galima laikyti vieno pirminio universalaus provaizdžio variantais, tik skirtingu laipsniu figūratyviais.

Tokių pirminį universalų mitą galėtume nusakyti maždaug taip: iš pradžių nebuvo nieko, tik Dievybė, kuri ėmė sapnuoti; tada ji „nėrė“ į savo sapno „dugną“ ir ten galiausiai užčiuopė pirmąją tikrovės užuomazgą (tariant psichologiškai, taip giliai paniro į sapną, kad galiausiai užmiršo jį tesant sapną); tada ji tą tikrovės užuomazgą išplėtė į pirmąją žemės salą, pirmąją tvirtumą, į kurią jau galėjo atsiremti, ant kurios jau galėjo „pailsėti“ (kaip kad apskritai samonė „atsiremia“ į savo vaizdinius ir juose „ilsisi“ nuo pirmapradžio grynos, nuogos būties išgyvenimo).

Taigi „pasaulio sapno“ vaizdinys yra visuotinis, bet kartu ir savas, lietuviškas, ir, negana to, savo ruožtu gana esmingai visuotinį papildo.

ŠALTINIAI

- ADP – *Advaita Bodha Deepika: Lamp of Non-Dual Knowledge*, Tiruvannamalai, 1979.
- AIML – *American Indian Myths and Legends*, selected and edited by Richard Erdoes and Alfonso Ortiz, New York, 1984.
- AnLIT – *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga, 1991.
- BIR III – Jonas Balys. *Raštai*, t. III, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 2002.
- ČpOTK – *Oi tu kregždele: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė*, parengė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1973.
- DkR I – Simonas Daukantas. *Raštai*, t. I, Vilnius, 1976.
- ElsDS – Jurgis Elisonas. Dievas Senelis: Pasakos apie negyvosios gamtos kūnų, augalų ir gyvulių atsiradimą ir taip pat apie Dievą Senelį, kuris kitą kartą po žemę vaikščiojo ir žmones gyvenimo mokė, *Mūsų tautosaka*, red. prof. Krėvė Mickevičius, 1935, t. IX.
- FrLEW – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. I–II, Heidelberg–Göttingen, 1962–1965 (puslapių numeracija ištisinė).
- KkLSP – *Latviešu sakāmavārdi un parunas: Izlase*, sastādījusi Elza Kokare, Rīgā, 1957.
- KlvT – Tautosaka, esanti „Lietuviškų vardų klėtelėje“ (priedas leidinio gale), kn.: *Prūsijos lietuvių dainos*, surinko ir pridėdamas anas per Rėzą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilius Kalvaitis, Vilnius, 1998.
- KrLEV I – Konstantins Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, sēj. I, Rīga, 1992.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius, 1956–2002.
- LTs IV – *Lietuvių tautosaka*, t. IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*, paruošė L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis, Vilnius, 1967.
- MhEWA II – M. Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Bd. II, Heidelberg, 1996.
- MhKEWA II – M. Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Bd. II, Heidelberg, 1963.
- MŽPKEŽ III – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. III, Vilnius, 1996.

- NH – *The Nag Hammadi Library in English*, translated and introduced by members of the Coptic Gnostic Library Project of the Institute for Antiquity and Christianity, Claremont, California, general editor James M. Robinson, third, completely revised edition, San Francisco, 1990.
- PkIEW – Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. I, Bern–München, 1959.
- PKT – *Iš Panevėžio krašto tautosakos*, sudarytojas Eugenijus Urbonas, Panevėžys, 2003.
- PU – *The Principal Upaniads*, edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan, India, 2000.
- SbLKL – Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990.
- SIŠLSP – Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos, surinko Mato Slančiausko bendradarbiai, Vilnius, 1985.
- SmSEJL – Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno, 2007.
- SRP – *Pasaulinės literatūros biblioteka: Senovės Rytų poezija*, Vilnius, 1991.
- TŽ V – *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, 1928, t. V.
- VIKAŽ – *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės*, sudarė ir parengė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1986.
- VsLKPŽ – *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*, sudarė K. B. Vosylytė, Vilnius, 1985.
- Даль IV – Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. IV, Москва, 1982.
- РНПО – *Русская народная поэзия: Обрядовая поэзия*, составление, подготовка текста и др. К. Чистова и Б. Чистовой, Ленинград, 1984.
- СД V – *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, т. V, под общей редакцией Н. И. Толстого, Москва, 2012.
- Черных I – Павел Яковлев Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. I, Москва, 1999.
- ЭССЯ XIX – *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*, т. XIX, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва, 1993.

LITERATŪRA

- Beinorius Audrius 2002. *Sąmonė klasikinėje Indijos filosofijoje: (Lyginamoji studija)*, Vilnius.
- Boryś Wiesław 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Buck C. D. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago.
- Corbin Henry 1990. *Spiritual Body and Celestial Earth: From Mazdean Iran to Shi'ite Iran*, London.
- Donelaitis Kristijonas 1994. *Metai ir pasakėčios*, Vilnius.
- Dundulienė Pranė 1990. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius.
- Eckhart Johann 1998. *Traktatai ir pamokslai*, Vilnius.
- Eliade Mircea 1977. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*, San Francisco–New York.
- Hadot Pierre 2005. *Antikos filosofija – kas tai?*, Vilnius.
- Hillman James 1992. *Re-Visioning Psychology*, New York.
- 2000. Psichologijos re-vizija, *Liaudies kultūra*, Nr. 6, p. 64–67.
- Jonas Hans 2001. *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*, Boston.
- Jung Carl Gustav 1981. *The Structure and Dynamics of the Psyche*, Princeton.
- 2010. *Atsiminimai, vizijos, apmąstymai*, užrašė ir parengė Aniela Jaffé, iš vokiečių kalbos vertė Kęstutis Choromanskis, Vilnius.
- Karaliūnas Simas 1987. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius.
- Klein Ernest 2003. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Amsterdam–London etc.
- Laurinkienė Nijolė 1990. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, Vilnius.

- 1996. Sakmių apie pasaulio sukūrimą paplitimas ir prasmė, *Tautosakos darbai*, [t.] V(XII).
- 2002. Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje, *Liaudies kultūra*, Nr. 5, p. 8–15.
- Leon-Portilla Miguel 2000. Senųjų meksikiečių „gėlės ir giesmės“, *Liaudies kultūra*, Nr. 6, p. 56–63.
- Mačernis Vytautas 1990. *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius.
- Maironis 1988. *Lyrika*, Vilnius.
- Martinaitis Marcelijus 1995. *Atmintys*, Vilnius.
- Ming-Dao Deng 2000. *365 Dao įvalgos kasdienai*, Kaunas.
- Pagels Elaine 1989. *The Gnostic Gospels*, New York.
- Platonas 1981. *Valstybė*, iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Vilnius.
- 1995. *Timajas, Kritijas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis, Vilnius.
- Sogyal Rinpoche 1989. *Some Essential Advice on the Practice of Meditation*, Boston.
- Sogjalas Rinpočė 2011. *Tibetiečių gyvenimo ir mirties knyga*, Kaunas.
- Sondaitė Rima 2000. Mitas ir nauda *Zhuangzi* „Palaimingose klajonėse“, *Acta Orientalia Vilnensia*, vol. I, p. 100–116.
- Tarhang Tulku 1977. *Time, Space, and Knowledge*, Berkeley.
- 1981. *Hidden Mind of Freedom*, Dharma Publishing.
- Trungpa Ch. 1981. *Journey Without Goal: The Tantric Wisdom of the Buddha*, Prajā Press.
- Upanišados 2006. *Upanišados*, vertimas iš sanskrito, paaiškinimai ir įvadinis straipsnis Audriaus Beinoriaus, redagavo Dainius Razauskas, Vilnius.
- Vernant Jean-Pierre 2000. *Pasaulis, dievai, žmonės: Mitų interpretacijos*, Vilnius.
- Бондаренко Г. В. 2003. *Мифология пространства Древней Ирландии*, Москва.
- Виденгрэн Гео 2001. *Мани и манихейство*, Санкт-Петербург.
- Громов Д. 2002. Восточнославянские дуалистические легенды о сотворении мира, кн.: *Мифы и магия индоевропейцев*, Москва.
- Елизаренкова Татьяна Яковлевна 1999. *Слова и вещи в Ригведе*, Москва.
- Коком Хорхе 2002. Искусство сновидения, кн.: *Легенды, мифы и сказки индейцев майя*, Москва.
- Кэмпбелл Джозеф 1997. *Герой с тысячью лицами*, Москва.
- 2002. *Мифический образ*, Москва.
- Левкиевская Е. 2002. *Мифы русского народа*, Москва.
- Матье М. Э. 1996. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*, Москва.
- Махарши Рамана Шри 1991. *Весть Истины и Прямой Путь к Себе*, Ленинград–Тируваннамалай.
- Меркулова В. А. 1975. Украинские этимологии, кн.: *Этимология. 1973*, отв. редактор О. Н. Трубачев, Москва.
- Пополь-Вух 2000. *Священные писмена майя*, Санкт-Петербург.
- Рзаускас Дайнюс 2002. Мать Майя: размышления по поводу двух литовских омонимов: *toja* ‘мать’ и *toja* ‘маж’, кн.: *Балто-славянские исследования*, т. XV, Москва.
- Удам Х. 1981. «Новое творение» в суфизме, кн.: *Труды по знаковым системам*, т. XII: *Структура и семиотика художественного текста*, Тарту.
- Фасмер М. 1996. *Этимологический словарь русского языка*, т. II, перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, Санкт-Петербург.
- Элиаде Мирча 1998. *Азиатская алхимия: Избранные сочинения*, Москва.
- 1998а. *Религии Австралии*, Санкт-Петербург.

The World-Dream: Hints of Mystical Cosmogony in Lithuanian Folklore

DAINIUS RAZAUSKAS

S u m m a r y

The article consists of three parts. In the first one, the idea of the world as a dream in many so-called “primitive”, both folk and learned tradition, from poetic and didactic comparisons to deep mystical insights and highly developed metaphysical theories, is discussed. In the second part of the article, the Lithuanian cosmogonic legend, recorded in six variants from different parts of Lithuania throughout the 20th century is presented. According to this legend, earth is created by God in his sleep, or, more precisely, by two creators: the God, who falls asleep after creating a little island (the first embryo of earth), and the Devil, who then starts dragging the sleeping God around, trying to drown him, but the land widens by the way, and so finally the earth comes into being. In the third part of the article, the link between the motive of creation during sleep and another one – creation from the mist – is suggested, taking into account the affinity of the words Lith. *migla* ‘mist’ and *migti* ‘to fall asleep’, and *miegas* ‘sleep’.

Gauta 2012-09-19